

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ГУЛИСТОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

“НАҚШБАНДИЯ – БАРЧА ЗАМОНЛАР УЧУН ЗАРУР ТАЪЛИМОТ”

МАВЗУСИДАГИ

(БАҲОУДДИН НАҚШБАНД ТАВАЛЛУДИНИНГ
700 ЙИЛЛИГИГА БАҒИШЛАНГАН)

РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АНЖУМАНИ

МАТЕРИАЛЛАРИ

(12-13 октябрь 2018 йил)

НАҚШБАНДИЯ ТАРИҚАТИНИНГ ИЖТИМОЙ МОҲИЯТИ

Зарипова Г., доц. БухДУ, Рамазонов Ж., психолог, ТИҚХММИ

Ислом таълимоти халқ онгига ахлоқ-одоб қоидалари орқали сингдирилади. Инсонга таъсир кўрсатишнинг бошқа усулларига қараганда ахлоқий тарбия шахсинг нозик ҳислари, руҳи орқали амалга оширилиши оқбатида унга кучли таъсир қилади. Бу хусусиятлар тасаввуф таълимотига ва унинг кўринишларидан бири бўлган нақшбандия тариқатига ҳам хосдир. XIV асрда Марказий Осиёда Хожа Баҳоуддин Нақшбанд асос солган нақшбандия сулуки (йўли) жуда машҳур бўлди. Жаҳонда номлари кенг тарқалган Аҳрор Валий, Абдурахмон Жомий, Алишер Навоийлар ҳам нақшбандия сулукига мансуб бўлганлар. Профессор Иброҳим Ҳаққулов ўзларининг “Эътиқод ва ижод” асарига: “Айрим тариқат арбоблари халқдан қочиб, ўзи учун Ҳаққа томон йўл очишни тасаввуф деб билишган. Нақшбандийлик бундай фикр-қарашга қарши тушунчаларни илгари сурган. Шунинг учун Хожа Аҳрор Ҳақ деб халқни, халқ деб Ҳақни унутмаслик “тажриба”сига қатъий амал қилганлар. Бу улуғ зотнинг шахсиятига илоҳий туйғуларига берилиб, дунёга таҳқир назари ила боқиш, ўзни ҳаёт ва тириклик муаммоларидан четга тортиш кайфиятлари умуман ётдир”- деб ёзганлар [1]. А.Жомий “Нафахот ул-унс”, А.Навоий “Насойим ул-муҳаббат” [2] асарларида Баҳоуддин Нақшбандга махсус боб бағишлаганлар. А.Навоий бир қатор дostonлари ва ғазалларида у кишини таърифлаб, ажойиб мисралар битганлар. Бу ҳақда тасаввуфшунос олим Иброҳим Ҳаққулов: “Биринчидан, буларнинг ҳар уччовлари ҳам Абдулҳолиқ Ғиждувоний ва Баҳоуддин Нақшбанд ҳазратларининг содиқ издошлари эди. Демак, маслак ва камолотда умумий яқинлик бўлгани шубҳасиз. Иккинчидан, бу беназир зотларнинг ҳаётга, оддий инсон тақдирига ва давлатга қарашларида муштараклик бўлган. Хожа Аҳрордан кейин салтанат ва салтанат соҳиблари ҳақида чўчимасдан гапириш, яъни рост сўз билан ҳақиқатни айтишга ишонч қанот ёзган. Жомий ҳам, Навоий ҳам шундан илҳомланган. Бундан ташқари, улардан ҳеч бири ҳукмронлик манфаатини дин, миллат ва юрт манфаатларидан юқори қўймаган. Тама ва манфаатпарастлик ҳирсларидан ғолиб кела олганликлари боис замон подшоҳларининг иззат-эҳтиромларига эришган”,- дейдилар [3]. Баҳоуддин Нақшбанд асос солган сулук – нақшбандия “нақшбанд” сўзидан олинган бўлиб, у кишининг таҳаллусларига ишорадир. Юқорида келтирганимиздек, “нақшбанд” сўзи у кишининг ота касби – кимхоб матога нақш (гул) солишларидан келиб чиққан. Нақшбандия сўзининг тасаввуф таълимотига нисбатан рамзий маъноси ҳам бўлиб, бу муриднинг қалбига Аллоҳ муҳаббатини нақш каби сингдиришдир, яъни мазкур таълимотни мукамал эгаллашига ишора ҳамдир. Нақшбандия сулукининг бошқа сулуклардан фарқи шундаки, у кишиларнинг яшаш тарзига яқин бўлиб, тасаввуфни ўрганиш солиқнинг кундалик эҳтиёжлари билан омукта олиб борилишидир. Шунингдек, нақшбандия сулукидагилар ўзининг ҳалол меҳнати билан кун кечириб – Баҳоуддин Нақшбанд айтганларидек: “Дил ба Ёру, даст ба кор” га кўра кун кечирганлар. У киши кимхобга нақш солиш билан бирга ўз оилаларини деҳқончилик билан боқар эдилар: ерларига дон, сабзи, турп, пиёз, шолғом экар; ерларини хўкизлар ёрдамида ҳайдар ва уларни авайлаб-асрар

эдилар, кўй ва сигирларидан доимо бохабар бўлганлар. Бу хил яшаш тарзи Муҳаммад с.а.в. пайғамбарнинг кўй боқиб, тижорат қилиб яшаган суннатларига мос келади. Зотан Расулуллоҳнинг ўзлари ҳақиқий мусулмон бу дунёни деб, у дунёни унутмайди; у дунёни деб, бу дунёсини кўлдан бой бермайди,- деган эдилар. Шунинг учун ҳам нақшбандия тариқатига эътиқод қилувчилар ўз оиласини обод қилиши, фуқаролик масъулиятларини адо этиши, шахсий ва ижтимоий бурчларини ҳам бажаришини ўзлари учун фарз ҳисоблаганлар. Мазкур сулукнинг “Дил ба Ёру, даст ба кор” моҳиятига кўра киши меҳнат қилиб, Оллоҳга тоат-ибодат қилиб, тариқат талабларини бажариш билан кун кўриши керак. Ўз навбатида меҳнат қилиш орқали ҳалол ризқ топиш тоат-ибодатни ҳақиқийлигини кўрсатади, меҳнатнинг ўзи ҳам нақшбандияга кўра тоат-ибодат даражасига кўтарилгандир. Меҳнат орқали инсон ўзининг қадр-қимматини, шахсий меҳнат имкониятларини аниқлаб, ўз иродасини ибодатга бўйсундирган, зеро, ибодат ва меҳнат ўзаро чамбарчас боғлиқдир. Нақшбандия тариқатининг моҳияти кишининг ижтимоий ҳаётдан ажралмай, меҳнат ва ибодатни уйғунлик билан олиб бориши ҳамда Оллоҳни қалбларга нақш каби сингдиришидан иборатдир. Нақшбандия тариқатининг мазкур моҳияти туфайли у дунёга, хусусан, мусулмон оламига кенг тарқалиб, обрў қозонди.

Бу сулукнинг бошқа тариқатлардан яна бир фарқи унинг зикр тарзида, зикр хусусиятида намоён бўлади. Бошқа тариқатларда “Зикри алония” (овоз чиқариб ўқиш) бўлса, нақшбандия тариқатида “Зикри хуфия” (овоз чиқармасдан, эслаш, ёдлаш, ичда ўқиш) асосий ҳисобланади. “Зикри алония”да муридлар пир олдига йиғилдилар, рақсу самў билан тасаввуфона ғазалларни оҳанг билан ўқийдилар, бошқалар эса рақсга тушиб зикр қиладилар. Улар Оллоҳ номини ва “Ла илаҳа иллаллоҳ” калимасини овозлари борича бақариб айтадилар. Масалан, Аҳмад Яссавий тариқатига эътиқод қилувчилар «Зикри алония»га амал қилганлар, уларнинг зикрини “Зикри арра” дейдилар [4]. Бунда зикр қилаётган одамларнинг овозлари йиғилиб, арранинг ёғоч кесаётгандаги овозидек шовқин ҳосил қилган. Жалолиддин Румий асос солган мавлавия тариқатидагилар ҳам ана шундай йўлни танлаганлар, аммо “Зикри алония” одамларнинг тариқат билан шуғулланишига анча ноқулайликлар туғдиради [5].

Педагогик-психологик жиҳатдан кишиларга таъсир кўрсатиш технологияси бўлмиш “Зикри хуфия” ва “Зикри алония” ўзаро фарқ қилади. “Зикри алония”да диний талабларни ижро этиш, ўрганишда кишилар турли ҳаракатлар қилиб, овоз чиқарадилар-жазавага тушадилар. Бунда юз, кўз ҳаракатлари (мимика), гавда ҳаракатлари, пауза, интонация (пантомима) орқали таъсир қилганлар, бу ҳолатлар кишиларни сеҳрлаган. Аммо “Зикри алония”нинг салбий томонлари бўлиб, бунда баланд овоз, кескин ҳаракатлар кишини чарчатади, ундан кўп ички ва ташқи энергия, эмоция сарфлашни талаб қилади, унинг атрофидаги кишиларга ҳам ноқулайликлар туғдиради (уларнинг диққатини чалғитади, бошқа дунёвий ишларига ҳалақит беради). Шунингдек, “Зикри алония”да муридлар маълум вақтда бир жойга жам бўлиб, тариқатни ўрганадилар. Бунда ҳар бир муриднинг индивидуал хусусиятлари (хулқ-атвори, мижози, лаёқат ва истеъдоди, тезкорлиги, сусткашлиги, диққатининг барқарорлиги, кучи, ички имкониятлари) ҳисобга олинмайди, “Зикри алония”да

ўрганилиши лозим бўлган нарсанинг кўпроқ зоҳирий томонига эътибор қилинади, ҳолбуки, нарсанинг асосий моҳияти унинг ботиний томонларига боғлиқдир.

Нақшбандия тариқатидаги “зикри хуфия”да муридларнинг бир жойга тўпланиши шарт эмас, уларга ташкилий жиҳатдан қулайлик ва эркинлик берилади, ҳар ким ўз имконияти доирасида тариқатни эгаллаш билан шуғулланади. Шуниси ҳам борки, шогирд “Зикри хуфия” билан маълум бир тайёргарликдан кейин шуғуллана олади, яъни мустақил ўқиш, ёзишни ўргангач бу зикр билан машғул бўлиши яхши натижа беради. Ўз навбатида ҳар бир мурид шахсий-инсоний имкониятларидан келиб чиқиб, овоз чиқармасдан ўз ичида такрорлаб, ёдлаб, эслаб тариқатни эгаллайди. Бу эса ўзига ва атрофидагиларга қулай бўлиб, у ўз кучи, овози ва ҳиссиётларини тежайди, уларни ички-ботиний имкониятларига бўйсундириш – бутун борлиғи билан тариқатни эгаллашига имкон беради. Энг муҳими бу усул нақшбандия тариқати моҳиятини ўрганишда ташқи (зоҳирий) ва ички (ботиний) жиҳатларнинг уйғунлигини таъминлаб, уни қалбан ўрганиш, қалбга нақш қилдириш – ““Дил ба Ёру, даст ба кор” моҳиятини англашига замин ҳозирлайди. “Зикри хуфия”да айнан “дил ба ёр” талабига кўра зоҳирийни (инсон ҳаракат органлари, сезгилари, идрок орқали билиш жараёнларини) ботинийга (ақл, тафаккур, хаёл, қалб измига) бўйсундиради. Ташқи сокинлик-ички интилиш-майли, мотивни кучайтириб, бутун диққат ўрганилаётган нарсага қаратилади. Шунинг учун Баҳоуддин Нақшбанд ўз пирлари “Алония зикри” тарафдори – Амир Саййид Мир Кулолга уламо ва дарвишларини тўплаб “Зикри алония»дан воз кечишларини сўраб, илтимос қилади, аммо рад жавобини олади. Шундан сўнг Баҳоуддин Нақшбанд “Зикри хуфия”ни Абдулҳолиқ Ғиждувонийдан «руҳий назарий йўл ва илми ладуний (илоҳий илм)” орқали ўрганади[5]. Ўз навбатида, “Зикри хуфия”ни Абдулҳолиқ Ғиждувоний эса Хизр а.с.дан ўрганганликларини эътироф этадилар. “Зикри хуфия” кўпчиликка қўл келар, оддий ҳунарманддан тортиб, токи давлат арбобларигача кундузи ишлаб, кечаси бу зикр билан шуғулланиш имкониятига эга бўлганлар. Кўпгина подшолар, жумладан, шайбонийлардан Убайдулла Султоннинг (Убайдийнинг) пирга қўл берганликлари ва бу зикр билан шуғулланганликлари ҳақида муълумотлар бор [6].

Нақшбандия сулукидаги муриднинг асосий мақсади маънавий ва руҳий покланиш, Оллоҳга етишиш, ундан руҳий, маънавий қониқиш ҳосил қилиш бўлган. Баҳоуддин Нақшбанд ўз куч, имкониятлари, ақл-заковат, ҳамда авлиёлик қувватларидан инсонларни маънавий ва руҳий покланишга, халққа зулм қилаётганларни инсофга чақиришга, кишиларни илму маърифатга ундашга, пайғамбар Муҳаммад с.а.в. суннатларига тўлиқ амал қилишга, ислом динини бидъатлардан тозалашга бағишлаганлар. Шундан бўлса керак, халқ ичида у кишини “Баҳоуддин Балогардон” деб эъзозлаганлар. Баҳоуддин Нақшбанд инсон сифатида ўта хокисор ва камтарин бўлганлар. Манбааларда ёзилишича, у кишининг уйларида ортиқча мол-мулк бўлмаган, у киши ғариблардек яшаганлар: “Масжидларида қишда хашак бўларди, ёзда эски бўйра бўлган. Синган кўзалари бор эди. У кишида хизматкор бўлмаган. “Нега

хизматкор ёлламайсиз?”,- деб сўраганларида: “куллик хўжайинлик билан мос келмайди!”,- деб жавоб берганлар, улар бу ҳақда шундай байт айтганлар:

Менда на гилам бор, на фаррош,
Тунда мен ётурман ит каби хор-зор,
На турк ғуломи-ю, на сангтарош.
Инграйман, думимга қўйганимда бош [6].

Адабиётлар:

1. Ҳаққулов И. Ўтиқод ва ижод. –Т.: Фан, -2007. -264 б.
2. Алишер Навоий. Насойим ул-муҳаббат. Мукамал асарлар тўплами.17-том. –Т.: Фан, -2001. -520 б.
3. Ходжиева М. Хожа Аҳмад Яссавийнинг маънавий-тарбиявий қарашлари. П.ф.н. дисс. автореферати. –Т.: -2004. -24 б.
4. Фиш Радий. Джалалетдин Руми. –М.: -1987. Ст. -272.
5. Зарипова Г.К. Баҳоуддин Нақшбанд таълимотида тарбиянинг ўзига хос технологияси. //Республика илмий-амалий конференция материаллари. -Бухоро: Бухоро озиқ-овқат ва енгил саноат технологияси институти. -2006. 221-222-бетлар.
6. Абул Муҳсин Муҳаммад Боқир ибн Муҳаммад Али. Баҳоуддин Балогардон. –Т.: Ёзувчи, -1993. -208 б.

ҲАКИМ ТЕРМИЗИЙ ВА ХОЖА БАҲОУДДИН НАҚШБАНД ЎРТАСИДАГИ ИЛОҲИЙ РОБИТА

Исҳоқова З., ф.ф.н., доц. НамДУ

Нақшбандия тариқатининг диний-тасаввуфий, фалсафий-ирфоний асослари термизлик аллома, тасаввуфнинг йирик вакили Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Али Термизий (ваф. 296/908 й.) таълимоти билан муштаракдир. Жумладан, тариқатнинг тавба, вараъ, зухд, фақр, сабр, хавф, ражо, таваккул, ризо мақомлари, пир-муршидлик муносабатлари, зикр тартиб, мезонлари, муриднинг одоб-ахлоқ қоидалари, шунингдек, тариқат мақомлари Ҳаким Термизийнинг таълимоти низоми асосида ишланган. Айниқса, валийликка доир масалаларда унинг асарларидан иқтибослар келтирилиб, ғоявий манба сифатида фойдаланилган.

Алишер Навоий зикр этишича, “ферузаранг тўққиз фалакнинг яғонаси”, “валийлик қутбининг фалаги” Баҳоуддин Нақшбанд ўз таважжухини тариқат машойихлари ва улуғларига, жумладан, Ҳаким Термизий руҳониятига қаратган: “ҳар қачон қудват ул-авлиё Ҳожа Муҳаммад Али Ҳаким Термизий руҳиға таважжух воқеъ бўлур эрди ва ҳар неча ул таважжухда сайр воқеъ бўлур эрди, ҳеч асаре ва гарде ва сифате мутолаа тушмас эрди”¹. Бу таважжухнинг асари соф бесифатлик ҳолатида бўлиб, Баҳоуддин Нақшбанд бу ҳақда “биз Ҳаким

¹ Алишер Навоий. Насойим ул-муҳаббат мин шамойим ул-футувват. Мукамал асарлар тўплами. Йигирма жилдлик. 17-жилд / Нашрга тайёрловчилар: С.Ғаниева, М.Мирзааҳмедова. Арабча ва форсча матнларни таржима қилиб, нашрга тайёрловчи ва масъул мух. С.Рафиддинов. – Т.: Фан, 2001. 85-бет.

3-ШЎЪБА. НАҚШБАНДИЯ ТАРИҚАТИ НАМОЯНДАЛАРИНИНГ БУНЁДКОР ҒОЯЛАРИ

Султонмурод Олим. Навоий (Фоний) “Лисон ут-тайр”ида нақшбандия тарғиби	153
Мамадалиева З. Баҳоуддин Нақшбанд образи Алишер Навоий талқинида ..	156
Холназарова М., Файзиёва Ш. Нақшбандия таълимотида етук инсон талқини	158
Зарипова Г., Рамазонов Ж. Нақшбандия тариқатининг ижтимоий моҳияти	160
Исҳоқова З. Ҳақим Термизий ва Хожа Баҳоуддин Нақшбанд ўртасидаги илоҳий робита	163
Тўйчибоев Б. Нақшбандия тариқат ғояларининг Марказий Осиё ижтимоий-сиёсий ҳаётига таъсири	165
Кенжаев Ш. Нақшбандия тариқатининг ўзига хос жиҳатлари	168
Олимова М. Баҳоуддин Нақшбанднинг инсонпарварлик ғояси	171
Ботиров М. Бағрикенглик ва ҳиммат тариқати	173
Джанибекова Н. Нақшбандия таълимотида устозлик масаласи	175
Қодирова З. Нақшбандия - тасаввуф тариқатларидан бири	178
Гафуров Б., Жалилов Ж. Учитель вечности	179
Аманов Ғ., Қурбонова Г. Нақшбандия шиорининг фалсафий-эстетик моҳияти	181
Амирдинов Ж., Абдумажидова Х. Тасаввуф таълимотида комил инсон ғояси	183
Исахова Ш. Хожагон таълимотида ахлоққа оид қарашлар	185
Сапаев Ғ. Нақшбандия тариқатининг Мунис дунёқарашига таъсири	187
Абдуллаев Р., Икромов И. Нақшбандия тариқати вакилларининг Қўқон хонлиги ижтимоий-сиёсий ҳаётида тутган ўрни	188
Исоқов С. Нақшбандия-ҳақиқатга элтувчи йўл	190
Яхшиликowa А. Учения нақшбандия	192
Абраева Ю., Йўлдошев Б. Нақшбандия – одоб-ахлоқ тариқати	194